

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

BARGAIN FOR RECONCILIATION AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE PRIVATE INTEREST IN THE CRIMINAL PROCESS: ISSUES

Тітко І.А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті викладено авторське бачення окремих питань реалізації інституту угоди про примирення у кримінальному процесуальному праві України. Висловлена авторська позиція стосовно наявних на сьогодні проблем. Запропоновані можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: приватний інтерес, приватні начала, угода про примирення, угоди в кримінальному провадженні, медіація.

В статье изложено авторское видение отдельных вопросов реализации института сделки о примирении в уголовном процессуальном праве Украины. Высказана авторская позиция относительно существующих на сегодня проблем. Предложены возможные пути их разрешения.

Ключевые слова: частный интерес, частные начала, сделка о примирении, сделки в уголовном производстве, медиация.

The article described the author's vision of the individual issues of the Institute of transaction reconciliation in criminal procedural law of Ukraine. Expressed the author's position on the existing problems of today. Suggests possible ways to resolve them.

Key words: private interest, private elements, bargain for reconciliation, bargains in a criminal proceeding, mediation

Поява у кримінальному процесі України інституту угод стало черговим проявом тенденції розширення сфери реалізації приватного інтересу в кримінальному судочинстві. У продовження розпочатого на шпальтах наукових видань обговорення даної тематики [див., напр.: 1; 2; 3; 4; 5] в рамках цієї публікації зупинимось на окремих, моментах, що, на наш погляд, викликають науковий інтерес з позиції правового аналізу відповідних положень КПК та практики їх реалізації.

1. Обов'язковість угоди про примирення для прокурора. Свого часу нами вже розглядалось питання співвідношення приватних засад у кримінальному процесі з дискреційними повноваженнями представників державних органів [див., напр. 6; 7], що дало можливість дійти висновку про обернено пропорційний зв'язок даних правових явищ та виокремити три варіанти співвідношення приватних засад і дискреційних повноважень у нормативному регулюванні кримінально-процесуальних правовідносин:

а) повне панування приватного інтересу і відсутність дискреції;

б) паритетне співвідношення (рішення не може бути прийняте без відповідного волевиявлення приватної особи, але при цьому врахувати це волевиявлення чи відхилити його за недоцільністю – право державного органу);

в) незв'язаність правозастосовника з волевиявленням приватної особи і можливість приймати рішення, виходячи з власного уявлення про доцільність тієї або іншої процесуальної дії.

Екстраполяція даного підходу на питання укладення угоди про примирення дає можливість розглянути в науковій площині низку проблем практичного характеру.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Виникає запитання: наскільки обов'язковим для прокурора є волевиявлення сторін, що уклали угоду?

Зокрема, не можна виключати ситуацію, що підозрюваний та потерпілий укладуть угоду, яка не відповідає чинному законодавству (наприклад, угоду про примирення у провадженні щодо тяжкого злочину, який не входить до числа проваджень приватного обвинувачення), або угоду, умови якої очевидно порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб. Як у подібному випадку має діяти прокурор: скласти обвинувальний акт і разом з угодою передати до суду (оскільки формальна умова виконана і сторони угоду уклали) чи відмовити у переданні такої угоди, враховуючи її незаконність і усвідомлюючи, що вона не буде затверджена судом?

Якщо виходити з буквального розуміння ч. 1 ст. 474 КПК, прокурор у даній ситуації не виконує роль «процесуального фільтра», тобто не повинен при укладенні угоди оцінювати її законність, а має скласти обвинувальний акт і передати угоду до суду з тим, щоб останній прийняв рішення про відмову у затвердженні угоди і повернення провадження для завершення розслідування у звичайному режимі. Не виключено, що в цьому як раз і полягала головна

ідея законодавця: позбавити прокурора можливості розсуду при вирішенні питання про направлення угоди до суду з метою уникнення усілякого роду зловживань, надавши приватноправовим суб'єктам можливість винести своє рішення на розсуд органу правосуддя. При такому розумінні даний правовий інститут характеризується повним пануванням приватного інтересу і відсутністю дискреції. Разом з тим, слід визнати, що подібне тлумачення волі законодавця аж ніяк не сприятиме досягненню завдань кримінального судочинства, зокрема в частині забезпечення прав та інтересів його учасників і швидкості у здійсненні кримінального провадження. По-перше, передання до суду угоди, яка не відповідає чинному законодавству призведе до відмови судом у її затвердженні, а відтак до втрати підозрюваним й потерпілим права повторного звернення з такою угодою у даному провадженні. По-друге, відсутність у прокурора можливості відхилити незаконну угоду, послужить причиною втрати часових ресурсів, зокрема через необхідність складання обвинувального висновку, проведення судового засідання, з розгляду даної угоди (при тому що результат такого судового розгляду відомий прокурору ще на момент укладення угоди сторонами) тощо.

З іншого боку, хоч це прямо і не передбачено КПК, але на практиці угода про примирення подається прокурору через відповідне клопотання з проханням долучити таку угоду до матеріалів провадження¹. Тож, керуючись положеннями ч. 2 ст. 220 КПК, прокурор, у разі якщо вважає угоду незаконною, має право відмовити у задоволенні такого клопотання шляхом винесення відповідної вмотивованої постанови з врученням її копії особі, що заявила клопотання. Більше того, на стадії розслідування дане рішення прокурора буде остаточним й таким, що не підлягає оскарженню: відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК на стадії розслідування оскаржити можливо лише рішення прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових). Тож, відмова у задоволенні клопотання про проведення процесуальних дій, які не є слідчими (включаючи й клопотання про долучення до матеріалів провадження угоди про примирення) на стадії розслідування оскарженню не підлягає.

Вбачається, що вищенаведена можливість подвійного розуміння положень закону породжена законотворчими недоопрацюваннями. Вважаємо, що у даній ситуації на рівні КПК має бути закріплена нормативна конструкція, яка забезпечить:

(а) недопущення направлення в суд угод про примирення, що апriorі не відповідають положенням закону, а відтак безумовно не будуть затверджені;

(б) гарантування повноцінної реалізації права підозрюваного і потерпілого на укладення угоди у даному провадженні (оскільки, якщо суд відмовляє

у затвердженні угоди, учасники втрачають право повторного її укладення);

(в) встановлення механізмів нейтралізації можливих зловживань зі сторони прокурора при прийнятті рішення про передання угоди про примирення до суду.

З метою досягнення вищенаведеної моделі кримінально-процесуальних правовідносин при укладенні угоди про примирення, на наш погляд, доречно встановити відповідний правовий припис, передбачивши, що:

(1) прокурор у разі невідповідності чинному законодавству укладеної підозрюваним та потерпілим угоди виносить мотивовану постанову про відмову у складанні обвинувального акту і переданні провадження до суду у зв'язку з укладенням угоди між сторонами;

(2) дана постанова прокурора може бути оскаржена до слідчого судді;

(3) відмова прокурора у складанні обвинувального акту і переданні провадження до суду у зв'язку з укладенням угоди між сторонами не перешкоджає повторному зверненню з угодою до прокурора за умови зміни її істотних умов (зокрема тих, що не відповідають чинному законодавству).

2. Угода про примирення з множинністю учасників на стороні потерпілого. Відповідно до ч. 8 ст. 469 КПК передбачено, що у разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. При цьому, як вказує Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ, укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням [8].

Тобто, іншими словами, у випадку множинності потерпілих між ними і підозрюваним укладається угода про примирення, де стороною спільно виступають усі потерпілі. Дана законодавча конструкція на перший погляд є цілком логічною і послідовною. Проте, факт множинності суб'єктів на одній стороні, а також позиція ВССУ, згідно з якою угодою стосовно різних потерпілих можуть бути закріплені різні умови щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку та форм її відшкодування, дає можливість змодельувати ситуацію в якій за результатами виконання засудженим угоди будуть задоволені інтереси не всіх потерпілих, якими вона була підписана. При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК у разі невиконання угоди про примирення по-

¹Хоча, заради справедливості, слід вказати, що така практика не є стовідсотковою. Зустрічаються випадки, коли у матеріалах провадження наявна угода про примирення та супровідний лист щодо її направлення прокурору, або угода без будь-яких супровідних документів.

терпільий вправі звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. У зв'язку із цим виникає низка логічних запитань:

– чи може один з потерпілих, який підписав угоду разом з іншими, проте положення угоди щодо якого не були виконані, звернутися з вимогою про скасування такої угоди?

– як в даній ситуації бути з інтересами інших потерпілих, умови угоди щодо яких на цей момент ще також не виконані, проте які не бажають її скасування?

– чи не порушуються фактом скасування угоди за зверненням потерпілого щодо якого положення угоди не виконані, інтереси потерпілих, яким шкода вже відшкодована?

– як бути із зобов'язаннями, які обвинувачений вже виконав щодо окремих потерпілих (зокрема й у тому випадку, коли після скасування угоди, та проведення судового розгляду за загальною процедурою обвинувачений буде виправданий)?

– чи може факт часткового виконання угоди (виконання її щодо окремих потерпілих) розцінюватися як визнання особою вини?

На наш погляд, доволі складно (а швидше за все неможливо) надати на поставлені запитання логічні та взаємоузгоджені відповіді, у рамках передбаченої чинним законодавством конструкції укладення угоди про примирення з множинністю суб'єктного складу на потерпільій стороні. Розв'язання даного випадку, власне як і будь-якої проблемної ситуації, передбачає принаймні два виходи: (а) цілком відмовитися від укладення угод про примирення у разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення; (б) здійснити нормативне коригування даного інституту, спрямоване на згладжування гострих кутів та усунення наявних невідповідностей.

Вбачається, що перший напрямок є деструктивним, оскільки виключає можливість застосовувати угоду про примирення в значній частині кримінальних проваджень. Тож, більш доцільно спробувати розробити та законодавчо закріпити таку конструкцію укладення даного типу угод, яка або (1) виключатиме (чи принаймні мінімізуватиме) виникнення конфлікту приватних інтересів на стадії виконання угоди, що характеризується множинністю суб'єктів на одній зі сторін, або (2) передбачатиме регламентацію діяльності державних органів по розв'язанню питань, що виникають при частковому виконанні підозрюваним (обвинуваченим) положень угоди про примирення, укладеної з кількома потерпілими.

Спробуємо проаналізувати можливі варіанти, вказавши на їх переваги та недоліки, та, шляхом виключення, знайти найбільш оптимальне рішення.

Безумовно, можна запропонувати, щоб як укладення так і скасування угоди здійснювалось лише за умови спільності позиції усіх потерпілих. Проте у даному випадку, якщо одні потерпілі вже отримали

компенсацію і задоволені результатом, а інші – ні, шанси досягнення згоди між такими потерпілими у питанні ініціації скасування вироку на підставі угоди рівні нулю.

Також не вбачається можливості реалізувати інтереси потерпілих, щодо яких не виконано умови угоди, через механізм державного примусу. Річ у тім, що відмінною є правова природа вироку винесеного за класичною процедурою, та вироку, яким затверджена угода. Якщо йдеться про вирок суду, ухвалений у загальному порядку, то він є актом правосуддя в якому виражений публічний інтерес – воля держави, і реалізація такого вироку забезпечується через відповідні державно-владні механізми примусу, зокрема через примусове виконання судового рішення у частині майнових зобов'язань органами Державної виконавчої служби. Що ж стосується вироку, винесеного на підставі угоди, то такий вирок носить лише посвідчувальний характер щодо позицій, досягнутих сторонами в укладеній угоді. Правова природа такого вироку у певному розумінні є тотожною правовій природі нотаріального посвідчення цивільно-правового договору: держава засвідчує факт договірних відносин між приватними особами, але при цьому не бере на себе обов'язку змушувати учасників такого договору до його виконання (увімкнення державно-владних механізмів можливе лише після розгляду спору з приводу невиконання договірних відносин у судовому порядку).

Ще одним можливим (проте сумнівним с позиції оптимальності) може бути варіант закріплення законодавчого положення, яке дозволить укладати угоду про примирення між підозрюваним (обвинуваченим) і кількома потерпілими лише за умови, що на момент укладення такої угоди підозрюваний (обвинувачений) вже виконав усі зобов'язання щодо кожного з потерпілих. Даний підхід, з одного боку, усуне можливість постановки у майбутньому питання про скасування вироку, яким затверджена угода, у зв'язку з невиконанням такої угоди (не повним виконанням), проте з іншого – позбавить багатьох підозрюваних (обвинувачених) можливості укладення угоди про примирення, зважаючи на неможливість швидкого та одночасного задоволення вимог усіх потерпілих.

Вбачається, що з урахуванням значної кількості та різноманіття питань, які виникають у ситуації часткового виконання засудженим угоди про примирення, укладеної з кількома потерпілими, знайти єдиний знаменник для запобігання усім можливим проявам конфлікту приватних інтересів не видається можливим. Тож, на наш погляд, доцільніше зосередитися на пошуку підходів до законодавчої регламентації алгоритму діяльності державних органів по розв'язанню питань, що виникають при частковому виконанні засудженим положень угоди про примирення, укладеної з кількома потерпілими. При цьому, вважаємо за потрібне, взяти в якості відправних, наступні положення, що відображають правову природу угод у кримінальному процесі та цивільному праві²:

²Оскільки природа угод у кримінальному процесі бере свій початок з цивільно правових засад договірного права.

(1) концепція угод у кримінальному процесі не передбачає можливості часткового її виконання, а відтак незадоволення передбачених угодою про примирення вимог окремих потерпілих має розцінюватися як невиконання угоди в цілому;

(2) скасування угоди відповідно до підходів цивільного права призводить до двосторонньої реституції – повернення сторін до початкового стану.

Зважаючи на вказане, на перший погляд, логічним видається запропонувати наступний шлях: разом зі скасуванням вироку, яким була затверджена угода, суд має вирішувати питання про реституцію сторін, зокрема повернення потерпілими, щодо яких умови угоди були виконані, усього отриманого за даної угодою. Проте, з іншого боку, слід пам'ятати, що в ході загального розгляду провадження після скасування вироку, яким була затверджена угода, потерпілими може бути поданий цивільний позов, у разі задоволення якого знову виникне питання про передання засудженим грошових коштів на користь потерпілих. Описану ситуацію складно назвати такою, що сприяє стабільності у правовідносинах, відтак, на наш погляд, вирішення питання про взаєморозрахунки потерпілих і обвинуваченого доцільніше перенести на етап прийняття остаточного судового

рішення у даному провадженні. Тож, пропонуємо закріпити на рівні закону, що у разі скасування вироку укладеного на підставі угоди про примирення, суд у вироку ухваленому за результатами подальшого судового розгляду має вирішити питання щодо майна або грошових коштів, які були передані одному чи кільком потерпілим в межах виконання скасованої угоди про примирення, наступним чином:

(а) захувати повністю або частково як виконання майнових зобов'язань засудженого перед потерпілим, встановлених результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні;

(б) зобов'язати потерпілого повернути майно або грошові кошти, що були йому передані в межах виконання скасованої угоди про примирення у випадку відмови у задоволенні цивільного позову або ухвалення виправдувального вироку за відсутності події кримінального правопорушення;

(в) зобов'язати потерпілого частково повернути майно або грошові кошти, що були йому передані в межах виконання скасованої угоди про примирення, у разі якщо сума задоволеного за результатами розгляду цивільного позову є меншою ніж вартість матеріальних благ, що були передані на виконання угоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фаринник В. І. Угоди у кримінальному провадженні // Юридичний вісник України – 2012. – № 30. – С. 4.
2. Абламський С.Є. Окремі аспекти відновного правосуддя в частині примирення потерпілого з обвинуваченим за новим кримінальним процесуальним законодавством України // Право і безпека. – 2012. – № 4. – С. 121–126.
3. Юхно О. Актуальні проблеми компромісу у досудовому розслідуванні при застосуванні нового кримінального кодексу України // Закон и жизнь. – 2012. – № 8. – С. 17–22.
4. Вільгушинський М.Й., Сіроткіна М.В. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 97–112.
5. Яценко А.М., Крижановський М.В. Примирення з потерпілим: деякі аспекти застосування в контексті нового кримінального процесуального законодавства // Вісн. Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, Вип. 12. – 2012 р. – С. 342–347.
6. Тітко І.А. Приватні засади у кримінально-процесуальному праві: постановка питання // Вісник Академії правових наук – 2012. – № 3 – С. 251–264.
7. Тітко І.А. Взаємозв'язок інтересу приватних осіб з дискреційними повноваженнями державно владних суб'єктів у кримінальному судочинстві // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : Зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за мат. Міжнар. наук.-практ. конф. 23 лист. 2012 р., м. Полтава. Ч. 1. – Х. : Точка. – 2012 р. – С. 203–205.
8. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Інформ. лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

ПРАВО

Випуск 23

Частина I

Том 3

Ужгород-2013

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін.

*Постанова Президії ВАКУ України № 205/5 від 08 червня 2005 року.
Проведено перереєстрацію видання, Постанова Президії ВАКУ України № 105/3 від 08 липня 2009 року.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Бисага Ю.М. – д.ю.н., професор
Заст. гол. редактора: Гарагонич О.В. – к.ю.н., доцент
Вчений секретар: Белов Д.М. – д.ю.н., доцент
Члени редколегії: Бобровник С.В. – к.ю.н., професор
Булеца С.Б. – к.ю.н., доцент
Воронова Л.К. – д.ю.н., професор, академік Академії правових наук України
Гомонай В.В. – к.ю.н., доцент
Греца Я.В. – к.ю.н., доцент
Грошевий Ю.М. – д.ю.н., професор, академік Академії правових наук України
Дзера О.В. – д.ю.н., професор, член-кореспондент Академії правових наук України
Козюбра М.І. – д.ю.н., професор, член-кореспондент Академії правових наук України
Колодій А.М. – д.ю.н., професор
Кубічек П. – к.ю.н., професор, Університет імені Я.А. Коменського, м. Братислава (Словацька Республіка)
Лазур Я.В. – д.ю.н., професор
Лемак В.В. – д.ю.н., професор, член-кореспондент Академії правових наук України
Ленгер Я.І. – к.ю.н., доцент
Марек К. – к.ю.н., професор, Університет імені Т.Г. Масарика, м. Брно (Чеська Республіка)
Марцеляк О.В. – д.ю.н., професор
Митровка Я.В. – к.ю.н., доцент
Палінчак М.М. – к.і.н., доцент
Патакійова М. – професор, доктор права, к.ю.н., проректор Університету імені Я.А. Коменського, м. Братислава (Словацька Республіка)
Петришин О.В. – д.ю.н., професор, академік Академії правових наук України
Праневічне Б. – к.ю.н., професор, Університет імені Миколаша Ромеріса, м. Вільнюс (Литовська Республіка)
Рогач О.Я. – д.ю.н., професор
Семерак О.С. – к.ю.н., професор
Сідак М.В. – д.ю.н., професор
Скрипнюк О.В. – д.ю.н., професор
Ступник Я.В. – к.ю.н., доцент
Фазикош В.Г. – к.ю.н., професор
Чечерський В.І. – к.ю.н., доцент
Ярема В.І. – д.е.н., професор

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
„Ужгородський національний університет”, протокол № 4 від 5 грудня 2013 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія ВК № 7992,
видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення 09.10.2003 р.